

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDAGI TARBIYAVIY ISHLAR JARAYONLARI VA BOSHQARISH MEXANIZMLARIDAGI MAVJUD MUAMMOLAR TAHLILI

M.R.Dadaqo'ziev – tadqiqotchi

Namangan davlat universiteti

Tayanch so'zlar: innovatsion, oliy ta'lim muassasalari, tarbiyaviy ishlar, pedagogik texnologiya, ta'lim-tarbiya.

Ключевые слова: инновационные, высшие учебные заведения, воспитательная работа, педагогические технологии, образование.

Key words: innovative, higher educational institutions, educational work, pedagogical technologies, education.

Pedagogik manbalar tarixidan ma'lumki, har qanday ta'lim-tarbiya jarayonini uslub, vosita, shakllari universal o'zgaraydigan bo'lishi mumkin emas, ya'ni jamiyat, ilmfan va madaniyatning rivojlanishi bilan ta'lim-tarbiya jarayonining o'ziga xos uslub, vosita, shakllari ham rivojlanib, takomillashib boradi. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshirilayotgan an'anaviy uslublar: og'zaki bayon qilish (tushuntirish, suhbat, ma'ruza), amaliy uslublar: laboratoriya ishi, mashqlarni bajarish, ekskursiya (sayohat) kabilarga nisbatan ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion yondashish yangi pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanishni davr taqozo etmoqda. Oliy ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar jarayonlaridagi mashg'ulotlar vaqtida juda ko'p ma'lumotlarga ega bo'lishlari va atrofdan kelayotgan axborotlar bosimining yuqoriligi sababli bo'lg'usi mutaxassislarning ongiga, ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Demak, ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilar talabalar qabul qilayotgan ma'lumotlar va axborotlarning qay biri birlamchi, qay biri ikkilamchi ekanligini talabalarning yoshi va psixologik xususiyatlariga mos holda izohlab bera olishi kerak. Shu sababdan, oliy ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar jarayonlar tizimining barcha bosqichlariga mos keladigan tarbiyaviy jarayonlarni bir butunlikda amalga oshirishga yo'naltirilgan mexanizmlarni ishlab chiqish zarur. Bunday sharoitda oliy ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar jarayonlaridagi yondashuv ahamiyatlidir. Bunga ko'ra, oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilari faoliyatida bilim, ko'nikma, malaka va mavzuga doir tushunchalarni birligiga bog'lash, tizim asosida izohlash zarur. Yangi pedagogik texnologiyalardan o'rinni foydalangan holda oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida tarbiyaviy jarayonni yaxlitligini ifodalovchi his-tuyg'ularni shakllantirish mumkin.

Yoshlar ongiga tarbiyaviy talablarni singdirish quyidagi tamoyillar asosida amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

1. Yagona ijtimoiy maqsadning mavjudligi: ta'lim va tarbiya birligi, tarixiylik, vorisli, talaba-yoshlarni tarbiyalashda ta'lim muassasalari, jamoa hamkorligini o'rganish;

2. Oliy ta'lim muassasalaridagi tarbiyani yoshlar ongiga singdirishda eng maqbul shakl, metod va vositalar imkoniyatlaridan foydalanish;

3. Oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish va yoshlar o'rtasida targ'ib etishda talabalarning psixologik xususiyatlarini inobatga olish.

4. Tarbiyaviy jarayonga oid ilg'or tajribalardan keng foydalanish.

Oliy ta'lim muassasalaridagi yoshlar ongiga tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda quyidagi obyektiv va subyektiv omillar yetakchi rol o'ynaydi.

1. Ijtimoiy-g'oyaviy muhitning mavjudligi.

2. Tarbiyaviy jarayonlarni tashkil qilish haqidagi ma'lumotlar.

3. Ommaviy axborot vositalarining o'rni va ahamiyati.

4. Malakali pedagogik kadrlar tayyorlash ishiga davlat tomonidan ko'rsatilayotgan e'tibor va munosabat.

5. Ota-onalar haqida talabalarning tarbiyaviy jarayonga doir fikri.

6. Mikromuhitda qaror topgan holatlarda ijtimoiy tashkilotlarning o'rni.

Yuqorida bildirilgan fikrlardan ko'rinib turibdiki, oliy ta'lim muassasalaridagi talabalarni tarbiyalashda tarbiyaning aniq tizimini yaratish orqali erishiladi.

O'qituvchi o'zining fidokorona mehnati bilan yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash sifatini oshirishga katta hissa qo'shayotgan ijodkoridir.

So'nggi yillarda pedagogika oliy o'quv yurtlari hamda kollejlarda o'qituvchilar tayyorlashni yaxshilash borasida bir qator ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, ixtisosga oid fanlarni chuqur o'rganish va pedagogik mahoratni egallash hamda o'zlashtirilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'quvchining kasbiy xislatlarni birdaniga o'zlashtirishi murakkab sanaladi. Shuning uchun tarbiyaviy jarayonlarni tashkil qilishda pedagogik mahoratning samarasi yuqoridir.

Umuman olganda, pedagogika oliy o'quv yurtlarida olib boriladigan ta'lim-tarbiya jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda bu kabi xususiyatlarni tarkib toptirish va rivojlantirish imkoniyati mavjud. O'qituvchi, avvalambor, yosh avlodning tarbiyachisi o'z tarbiyalanuvchilariga muayyan shaxsiy sifatlar hamda ma'naviy axloqiy tarbiyani singdirish uchun dastavval o'zi bu xususiyatlarga ega bo'lishi kerak. Axloq ijtimoiy tushunchalarning biri bo'lib, shaxs xatti-harakati, yurish-turishi, turmush tarzi, hayot kechirish tamoyillari, qoidalari, shuningdek, ijtimoiy munosabatlar mazmunini ifodalaydi. Shu bois, axloq ijtimoiy hodisa sifatida, jamiyat ma'naviy-ruhiy hayotida muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy tartib-qoida hayotning barcha sohalarida kishilarning xatti-harakatini tartibga solish vazifasini bajaradi. Tarbiya omma faoliyatini tartibga solish vazifasini bajaradi. Tarbiyaviy jarayon omma faoliyatini tartibga solishning va bu kabi faoliyatning boshqa shakllaridan o'z talablarining asosligi, amalga oshirilishi va omma fikri asosida tartibga solinishi bilan farqlanadi. Inson ma'naviyati jamiyat ma'naviyatining ajralmas tarkibiy qismidir. Demak, insonning tarbiyaviy qiyofasi ijtimoiy hayotda ro'y berayotgan o'zgarishlar, ma'naviy-madaniy munosabatlar, mavjud imkoniyatlar va shart-sharoitlar asosida ma'naviy jihatdan yuksalishi ham fuqarolarning ma'naviy barkamolligi, tafakkuri, bilimlilik darajasi bo'lib belgilanadi. Bu borada milliy ma'naviyatimiz, madaniyatimizni asrlar davomida shakllanib kelgan boy va qadimiy urf-odat va an'analrimiz, qadriyatlarimizni tiklash, rivojlantirish va shu asosda yoshlarni tarbiyalash lozim.

Bu sohada ishlarimizning pirovard maqsadi – iymon-e'tiqodi butun, irodasi baquvvat, erkin fuqaro ma'naviyatini shakllantirishdir. Ya'ni, mustaqil dunyoqarashga ega, ajdodlarimizning bebaho merosi va zamonaviy tafakkuriga tayanib yashaydigan barkamol shaxs – komil insonni tarbiyalashdan iborat [20]. Demak, shaxs tarbiyasi uning ongida kechadigan ijobiy mazmunga ega fikrlar, niyatlar, g'oyalar, nazariy ta'limotlar mazmunining amaliy jarayondagi faoliyatida namoyon bo'luvchi ruhiy jarayondir. Bu jarayon o'qituvchilar oldiga qo'yilgan tarbiyaviy kamolotning muvaffaqiyatini ta'minlovchi eng muhim negiz hisoblanadi. Bu qo'yilgan maqsad ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy me'yorlar, munosabatlar mohiyati to'g'risida tizimlangan bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojni, bilim, ko'nikma va malakani egallashga bo'lgan

qiziqishni yuzaga keltirish, axloqiy sifatlarni qaror toptirish va ma'naviy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etish aniq maqsadga yo'naltirilgan pedagogik jarayon bo'lib, ushbu jarayonda quyidagi pedagogik vazifalar hal qilinishi lozim:

1. Bo'lg'usi kasb egalarining ma'naviy-axloqiy me'yorlar va axloqiy munosabatlar mohiyati hamda ularning jamiyatning ijtimoiy hayotidagi ahamiyati to'g'risidagi bilimlarini oshirish.

2. Bo'lg'usi kasb egalarida pedagogik bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirish, tarbiyaviy ongini qaror toptirish.

3. Bo'lg'usi kasb egalarida ijobiy mazmundagi tarbiyaviy sifatlarni, bilimlilik, mehnatsevarlik, kamtarlik, mehr-oqibat, sahovat, burchga sadoqatning qaror topishini ta'minlash.

4. Bo'lg'usi kasb egalarida tarbiyaviy mazmundagi xulq-atvor, iroda, axloqiy madaniyatni shakllantirish.

Bunday tarbiyaviy sifatlarning qaror topishi quyidagi umumiy mazmun asosida amalga oshiriladi.

Birinchidan, bo'lg'usi kasb egalarining tarbiyalanganlik darajasi ijobiy munosabatlar jarayonida, ularning jamiyat, atrof-muhit va tabiatga bo'lgan yondashuvida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, talaba-yoshlarning ma'naviy-axloqiylik darajasi, uning o'sha jamiyatning ijobiy, ma'naviy taraqqiyoti darajasiga bog'liq.

Uchinchidan, ularning ma'naviy-axloqiy kamoloti ob'ektiv va subyektiv shart-sharoitlarning o'zaro uyg'unlashuvi asosida tashkil etiladigan uzluksiz ta'lim-tarbiyani yo'lga qo'yish natijasida vujudga keladi.

To'rtinchidan, bo'lg'usi kasb egalarining ma'naviy-axloqiy kamoloti ijobiy munosabatlarning yo'lga qo'yilishida samarali natijalarga olib keladi. Tarbiyani tashkil etish muhim jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon nafaqat ijobiy xislatlarni shakllantirishni, balki salbiy sifatlarni bartaraf etishni ham ko'zda tutadi. Tarbiya jarayonida ko'proq o'z-o'zini tarbiyalashni kuchaytirish orqali sodir etilgan kamchiliklarni bartaraf etish va yuksak insoniy fazilatlarini shakllantirishga bo'lgan ehtiyoj katta ahamiyatga ega. Shunday ekan, bugungi kunda ma'naviyat masalasi ijobiy hayotimizda, ayniqsa, yoshlar tarbiyasi masalasida asosiy tamoyillardan biriga aylanib qoldi. Bir so'z bilan aytganda, yoshlarimizning yetuk ongli, g'ururligi bo'lib o'sishining ma'naviy asosini yanada mustahkamlashga poydevor yaratilyapti. Insonning axloqiy qiyofasi hayotda ro'y berayotgan o'zgarishlar, ijobiy, siyosiy, ma'naviy, madaniy, munosabatlar mavjud imkoniyatlar va shart-sharoitlar asosida shakllanadi.

Yuqoridagi fikr va mulohazalar asosida shunday xulosaga kelish mumkin, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da belgilangan vazifalar bo'lg'usi kasb egalariga qo'yiladigan talablar bugungi kunda juda muhim va uning yechimini topish pedagogik zaruratdir [1:12]. Zero, bu davr talabi, qolaversa, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning eng asosiy vazifalaridan biri bo'lib, uning pedagogik mexanizmini ishlab chiqish va bir tizimga solish juda muhimdir.

Oliy ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy sifatlarni shakllantirishda ta'lim-tarbiya mazmuniga innovatsion yondashishning afzalliklari to'g'risida so'z yuritir ekanmiz, avvalo qaysi fanlarda, qaysi guruh mashg'ulotlarida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish mumkinligini aniqlash zarur degan savol tug'ilishi tabiiy.

Tadqiqot ishimizga ko'ra, oliy ta'lim muassasalaridagi barcha yo'nalishlarda tarbiyaviy yo'nalishlar bo'yicha barcha fanlar bo'yicha mashg'ulotlarni tashkil qilishga darsning samaradorlik darajasi oshirish mumkin. Bu jarayonda albatta nafaqat fanlararo, balki mavzulararo bog'liqlikni ta'minlash ham talab etiladi. Chunki bilimlar u

yoki bu fan mavzulari ichida bo'lib, ularni bevosita, o'zaro bog'liqlikda amalga oshirish o'qituvchidan o'ziga xos mahoratni talab etadi. Bunday mahorat esa o'quvchi axloq-odob tushunchalarini egallab borishi, tarbiya jarayonini yaxlitligini ta'minlaydi.

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy jarayonlarni tashkil qilishda talabalarning 1-bosqichidan, 1-mashg'ulotlarni tashkil qilishdan boshlash zarur. Chunki, oliy ta'lim muassasalarida talabalarida jamoaga kelgan kunlaridan boshlab tarbiyaviy jarayonlarni sifatlarni umumlashtirilgan holda shakllantirishga e'tibor berilishini talabalarni oliy ta'lim muassasa sharoitiga ko'niktirish jarayonida ko'rish mumkin. Ilk mashg'ulotlardan boshlab barcha fan o'qituvchilari, guruh rahbarlari, bo'lim boshliqlari umuman oliy ta'lim muassasalarida jamoasi yangi qabul qilingan o'quvchilarni tartib-itizomi, qonun-qoidalariga rioya qilish kerakligini tushuntirish orqali ularning huquqiy ongini o'stirishga, qonun-qoidalar mazmunini tushunishga, ularga e'tibor qilish zarurligiga qaratiladi.

Talabalar kasbiy yo'nalishidagi faoliyatini ijtimoiy foydali mehnatga ijodiy yondashish orqali o'quvchilar diqqatini ishlab chiqarishga, ya'ni ma'lum bir mahsulot yaratib, qo'shimda daromad hosil qilishga qaratilsa, ijtimoiy foydali mehnat tizimida o'z-o'ziga xizmat qilish, guruh xonasi, xona ozodaligini saqlash va ta'lim muassasasi yer maydonidan foydalanish kabi ijtimoiy topshiriqlarni bajarishni nazarda tutib, ularni bajarishdan zavqlanish hissini shakllantirish orqali talabalarning tarbiyasini rivojlantirish mumkin.

Oliy ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy jarayonni tashkil qilishda yakka tartibda amalga oshiriladigan jarayon bo'lishidan qat'iy nazar bir kontekstlikda rivojlanadi va ijtimoiy o'zaro kirishimlilikka asosan shaxsni har tomonlama shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Natijada nafaqat yakka tartibda bitta shaxsni, balki tarbiyaning mazmun-mohiyatiga ko'ra shaxslararo va guruhlararo munosabatlarga kirishishlarida ijtimoiy anglanganlikka, guruhiy dinamikaga (rivojlanishga), konfliktlarga qarshi, qadriyatlariga asosan yo'nalganlikka olib kelgan holda ijtimoiy qonun-qoidalar me'yorlariga e'tibor qilish zarurligi motivatsiyasini paydo qiladi. Hozirda bu ikkala atamani umumlashgan holda bir butunlikda bir-biriga mos pedagogik-psixologik komponent sifatida, asosan qoidaga muvofiq kimningdir tarbiyasini o'ziga xosligi, uning fikrlari yoki xatti-harakatlari "odatiy ko'nikma"ga nisbatan boshqalardan yakka tartibda shakllanayotgan tarbiyaviy sifatlarni o'zaro, guruhlararo bir butunlikda shakllantirish mumkin.

Demak, tarbiya jarayonini yaxlitlikni har kim har xil tushunadi: ba'zilar uni tarbiya jarayonini kompleksi deb (uni mazmunida ham axloqiy, ham estetik, ham mehnat kabi tarbiya turlari mavjud) tushunsa, boshqalari esa uni insoniyatni birligi, hamjihatlikka undovchi kuch, yana boshqalar esa uni insonlararo munosabatda bir-birini huquqini hurmat qilish deb tushunadi (ya'ni jamiyat qonun-qoidalariga itoatli bo'lish).

Shaxsni xarakterini, tabiatini, dunyoqarashini belgilaydigan ma'naviy-axloqiy mezon yaxshilik va ezgulik, oliyanoblik, mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oila, ta'lim-tarbiya muassasalarida, an'anaviy va innovatsion yondashish asosida amalga oshiriladi. Bu jarayonlarning bir-biridan afzalligini tasdiqlash referent guruhlar orasida qaror topishi aniqlandi. Ijtimoiy, psixologik, pedagogik qonuniyatlarga ko'ra, guruh a'zolari uchun shu guruh ichida yoki boshqa doiralarda shundayki, u o'z xatti-harakatlari, fikrlari va yo'nalishlarida tarbiyaviy jihatdan o'sha guruh a'zolariga ergashishga, ulardan ibrat olishga, ularning fikrlarini tanqidsiz qabul qilishga moyil hamda

tayyor turadi. Pedagogika fanida shunday shaxslar guruhiga “referent “guruh maqomi berilgan [2:156-120].

Oliy ta’lim muassasalarida tarbiyaviy jarayonlarni tashkil qilishda jamoaning guruh qonun-qoidalariga nisbatan, ularga amal qilish borasida har bir o’quvchi o’z-o’zini yo’naltirishi lozim. Masalan, oliy ta’lim muassasalaridagi qoida-me’yorlarini bilishi, bilmasligi, o’rganish zarurligi kabi jihatlarini kursdoshlari, do’stlarining yurish-turishlari, kiyinishlari, xatti-harakatlari va muomala madaniyatlaridan andoza olgan holda bu

metod asosida ularga yaqinlashishga intiladi. Afzallikni mavjudligi, ularni o’qituvchi tomonidan namuna sifatida tasdiqlanishi o’quvchilar tarbiyasi uchun etalon hisoblanadi. Aynan shuning uchun ham ma’naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonni tarbiyalash, ta’lim va maorifni yuksaltirish, milliy uyg’onish g’oyasini ro’yobga chiqaradigan yangi avlodni voyaga yetkazish davlatimizning muhim vazifalaridan biri bo’lib qoladi, deganda yoshlarimiz tarbiyasini har tomonlama rivojlantirish lozimligini ko’rish mumkin.

Adabiyotlar

1. “Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi”. – T.: 2019. 12-b.
2. Inoyatova M. Ta’limiy qadriyatlarni aniqlash va pedagogik amaliyotga tatbiq etish. “Sharq” Nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati. – Toshkent: 2010. 156-120-b.
3. Azimova Z.E. Tarbiyaviy ishlar tizimini integral diagnostik asosda takomillashtirish (Oliy ta’lim muassasalari misolida): Ped.fan.dok...diss. – Nukus: 2018. 84-b.
4. Dadaq’z’iev M. 2024. Oliy ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar jarayonlariga vangicha prinsiplarini ioriv qilishda allomalar pedagogik me’rosi. *Interpretation and Researches*, (3). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2834>
5. Dadaq’z’iev M.R. Oliy ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda talabalar jamoasini tashkillashtirishning pedagogik xususiyatlari // SAI. 2023. №Special Issue 12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oliy-ta-lim-muassasalarida-tarbiyaviy-ishlar-jarayonlarini-tashkil-etish-va-boshqarishda-talabalar-jamoasini-tashkillashtirishning> (дата обращения: 21.06.2024).

РЕЗЮМЕ. Bu maqolada oliy ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar jarayonlari va boshqarish mexanizmlaridagi mavjud muammlar tahlili keltirilgan. Maqola oliy ta’lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar jarayonlarini mustahkamlash uchun foydali bo’ladi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье представлен анализ существующих проблем в процессах учебной работы и механизмах управления в высших учебных заведениях. Статья будет полезна для усиления процессов воспитательной работы в высших учебных заведениях.

SUMMARY. This article presents an analysis of existing problems in educational processes and management mechanisms in higher educational institutions. The article will be useful for strengthening the processes of educational work in higher educational institutions.

«BESTEMSHE» O’YINING BOLA TARBIYASIDAGI O’RNI

A.Dawkeeva – *pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori*

M.Sh.Shamuratova – *tayanch doktorant*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so’zlar: intellekt, o’yin, “Bestemshe”, “To’g’iz qumalak”, qobiliyat, rivojlanish.

Ключевые слова: интеллект, игра, «Бестемше», «Тогизкумалок», способности, развитие.

Key words: intelligence, game, "Bestemshe", "Togizkumalak", ability, development.

Xorijiy mamlakatlarda jismoniy tarbiya darslarini o’qitish sifatini oshirish borasida maxsus dasturlar ishlab chiqilgan. Dastur asosida keng ko’lamli o’quv ishlari, belgilangan talab muhiti, talabalarning ijodiy va ish qobiliyatlari hamda mustaqil ishlarni tashkil etish belgilab qo’yilgan. Jismoniy tarbiya darslarini o’qitish sifatini oshirish asosida talabalarni qo’llab-quvvatlash va ko’nikmalarni rivojlantirish dasturda belgilab olingan [1]. Ta’lim — bolalarga ko’nikma va malakalar berishining, bu bilim, ko’nikma va malakalarni bolalar uqib olishi, egallab olishi va ularni mustahkamlab olishining rejali jarayonidir. Ta’lim jarayoni — bolalar xotirasining boyishi, yordamida sodir bo’ladigan jarayondir.

O’yin — bolalarning ongi, qalbiga singib ketgan faoliyatdir, ularning bu faoliyati, o’yin turlariga qarab, obyektiv voqelikni, hayotni muayyan darajada o’zida aks ettiradi. O’quv faoliyati ham, bilush faoliyati ham bitta ijtimoiy institutga — ijtimoiy tajribani o’zlashtirishga daxldor. Bu faoliyat turlarining har ikkalasi ham tarkiban maqsad, motiv, vosita, natijaga ega. Ammo shularga qaramasdan ularning o’zaro farqlari ham mavjud. Agar o’quv faoliyati bilim, ko’nikma, malakaga yo’налgan bo’lsa, bilush faoliyati bilim, ko’nikma, malaka bilan birga ijodiy faoliyat tajribasi, munosabatlarni ham shakllantirishga yo’налgan. Binobarin, dastlabki farqni o’rganiladigan hodisalar mazmunida, biluv faoliyatining mazmun jihatidan boy va kengligida ko’ramiz.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishib, ma’naviy tiklanish yo’liga kirdi. Ajdodlarimizdan bugungi avlodga meros bo’lib qolgan milliy qadriyatlarimizni ulug’lash, chuqur o’rganish va keng targ’ib qilish imkoniyati yaratildi. Bugun o’sib kelayotgan yosh avlodga ta’lim va tarbiya berishning asosiy vazifalaridan biri – o’z yurtini sevadigan, milliy an’analarni e’zozlaydigan, milliy qadriyatlarga ega bo’lib voyaga yetgan fuqaroni tarbiyalash ekanligi ayon bo’ldi.

Milliy qadriyatlarni avlodlarga singdirish yo’llaridan biri esa xalqimizning boy milliy merosini, jumladan, milliy o’yinlarini targ’ib qilishdan iboratdir. Hozirgi kunda ko’plab milliy o’yinlar o’ynalmay, unutilib ketgan.

Biz so’z yuritmoqchi bo’lgan to’g’izqumaloq o’yini esa, qozoq xalqining milliy intellektual o’yini hisoblanadi. Bu o’yinni butun Osiyoda ko’chmanchi xalqlar o’ynashgan. Tog’izqumaloq o’yini dunyoda Mankala, Mo’g’ulistonda Eson Korgool, Qozog’istonda Tokuz Kumalak yoki Dokuz Kumalak, turli mintaqalarda Mankala, Mangala, Kale, Altiev, Pich, Meneli Tas, Mellegayasi va shunga o’xshash nomlar bilan mashhur [2].

O’yinni yosh-u qari, o’g’il va qiz bimalol o’ynashi mumkin. Tog’izqumaloq o’yinini o’ynab o’rganish uchun yoshi kichik bolalarga Bestemshe o’yini orqali o’rgatib boriladi.

Bu o’yin eng oddiy va eng oson variantlarga ega, Tog’izqumaloq o’yinini o’rganishning birinchi bosqichi sifatida bestemshe o’yinini kiritishimiz mumkin. O’yinning tarixi 3000 yilni o’z ichiga oladi. Ushbu o’yinga o’xshash o’yinlarni Qirg’iziston, Indoneziya, Vetnam, Malayziya, Marokash va Turkiyada topish mumkin.

O’yinlar tarixi 3 ming yillik davrni qamrab olgan bo’lsa-da, aniq yozma ma’lumotlar yo’qligi sababli o’yinlarning xronologik davrlari izchil emas. Faqat og’zaki adabiyot namunalari va rivoyatlarda to’g’izqumalak haqida ma’lumotlar bor, Bestemshe haqida esa yo’q. Yozma adabiyotning ilk namunasi sifatida Mahmud Koshg’ariyning “Devoni lug’atit Turk” asarini qayd etish mumkin. Asar XI asrda yozilgan. Bu asarda «Bestemshe» o’yiniga o’xshash o’yin «nusxa» deb ataladi. Bestemshe haqida juda kam ma’lumot mavjud. “Qozoq tilining izohli” lug’atida o’yin haqida shunday deyilgan: «To’g’izqumalak